

**„ТІЛЬКИ Б РІДНОГО ПОЛЯ ЗВОРУШЛИВА СТРИЧКА!”
ІНТЕНЦІЙНА ДОМІНАНТА ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ
ЄВГЕНА МАЛАНЮКА**

Світлана Шабат-Савка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна)

Анотація. Комунікативна інтенція виступає важливим текстотвірним чинником та детермінує втілення авторських прагматичних настанов у найбільш релевантних синтаксичних конструкціях і жанрово-текстових комплексах (поетичних чи прозових). Витлумачення тексту як комунікативно-прагматичної одиниці сприяє розгляду його інтенційної основи у тісній взаємодії з пресупозитивними чинниками текстової комунікації. У статті здійснено спробу аналізу інтенційної домінанти як смислового компонента, логічно актуалізованого одиницями синтаксису в лінгвальному континуумі тексту. В ракурсі поетичного слова Євгена Маланюка визначено типологію комунікативних інтенцій, яка репрезентує авторське багатовекторне сприйняття та інтерпретацію світу, обґрунтовано оптативну інтенцію як домінуючу з-поміж інших намірів адресанта (інформативних, питальних, спонукальних тощо); окреслено синтаксичний ресурс її реалізації.

Ключові слова: текст, автор, Євген Маланюк, комунікативна інтенція, інтенційна домінанта, речення / висловлення

У дослідницькому полі сучасної синтаксичної науки перебувають одиниці різних рівнів, проте її вершинність формує текст як комплексний мовний знак „найвищого порядку, продукт і предмет комунікативно-пізнавальної діяльності”¹. З-поміж важливих текстових категорій, якими виступають інформативність, модальність, цілісність, зв’язність, інтенційність, найменш вивченою вважаємо останню. Проте, як видно з праць вітчизняних мовознавців (Ф. Бацевич, А. Загнітко, С. Єрмоленко, І. Кочан, В. Кухаренко, О. Селіванова, Н. Сологуб, Т. Радзівська та ін.), студіювання цього аспекту все ж розпочато і пов’язано передусім із антропним скеруванням лінгвістики, зі зверненням уваги на текст як комунікативну одиницю. Такий підхід, комунікативно та прагматично орієнтований, розкриває важливу роль тексту в процесах вербалізації інтенційного простору мовної особистості, розкритті її емоційно-чуттєвого та інтелектуального світу.

Текстову комунікацію координує адресант (автор конкретного висловлення), від нього залежить цілісність, смислова вичерпність, жанрова своєрідність та іллокутивна сила художнього твору. Письменник не тільки

---

¹ Т. Дридзе, *Социально-психологические аспекты порождения и интерпретации текстов в деятельности речевого общения*, в: *Аспекты изучения текста*, Москва 1981, с. 135.

створює жанрово-дискурсивний комплекс відповідно до задуму, а й проектує модель поведінки адресата, впливає на його діяльність, спонукає замислитися над повідомлюваним. Якщо авторський задум перебуває на довербальному мисленнєвому рівні, то **комунікативна інтенція** виступає текстотвірним чинником і пов'язана з синтаксичною репрезентацією ідей та настанов автора. Інтенційна домінанта якраз перебуває у тісному зв'язку із системою мовних засобів. Реципієнт виявляє логічні та смислові центри – репрезентанти авторських інтенцій – за допомогою доміантних одиниць мови. *Meta statuti* – окреслити суть поняття „інтенційна домінанта”, визначити доміантні інтенції, їх смисловий потенціал та синтаксичний інвентар реалізації у контексті поезії Євгена Маланюка.

У сучасній лінгвістиці **домінанта** (від лат. *dominantis* – панівний) – найчастотніший елемент мовного рівня (фонема, морфема, лексема, словоформа, синтаксема), організувальний чинник художнього тексту, який певною мірою визначає специфіку текстової структури, її смисловий потенціал та стилістику. На жаль, у термінологічних лінгвістичних словниках немає визначення цього поняття, проте ще у працях Р. Якобсона знаходимо його концептуальні засади. Зокрема твердження лінгвіста про те, що домінанта забезпечує цілісність структури, виступає фокусувальним елементом художнього твору, керує, визначає і трансформує інші компоненти, забезпечує інтегрованість структури² – і досі залишаються актуальними у практиці наукових досліджень. Наприклад, А. Моклиця вважає, що *мовна домінанта* є матеріальною одиницею тексту, тобто мовним засобом; виступає важливою складовою ієрархії художнього стилю, яка спроектована на всі його площини – формальну, семантичну, естетичну, концептуальну³. Як на нас, **інтенційна домінанта** – смисловий компонент, логічно акцентований та актуалізований мовними засобами у лінгвальному континуумі художнього тексту. Цей компонент обов'язково виступає носієм певної комунікативної інтенції, експлікація якої детермінована суб'єктивним чинником – позицією адресата. Доміантні синтаксичні засоби та інтенції формують унікальність стильової організації поетичного тексту, його ідейно-естетичну та образну систему.

Аспекти вивчення інтенційної основи тексту знаходимо у працях О. Москальської, І. Сусова, Ф. Бацевича та ін. На думку О. Москальської, вищий ступінь узагальнення комунікативної інтенції репрезентують три основні цільові настанови, що виділяються традиційним синтаксисом для рівня речення, а саме: розповідь – спонукання – питання⁴. Звідси – тексти-

² Р. Якобсон, *Домінанта*, в: *Хрестоматія по теоретическому литературоведению*, Тарту 1976, вып 1, с. 56.

³ А. Моклиця, *Мовні доміаннти художніх стилів польського модернізму*, автореферат дисертації, Київ 2006, 19 с.

⁴ О. Москальская, *Грамматика текста*, Москва 1981, с. 59.

розповіді, тексти-питання, тексти-спонукання. Така позиція потребує уточнення, оскільки текстова комунікація виходить за межі розповідних, питальних та спонукальних конструкцій. Оптативні інтенції – це широкий простір мовленнєвих прагнень та бажань, репрезентований оптативними висловленнями, ще одним інтенційно зорієнтованим класом речень. Емоційно-оцінні інтенції, що відображають чи не найпотужніший світ людських емоцій та почуттів, втілюються в експресивно насажених синтаксичних конструкціях – окличних реченнях, незавершених, парцельованих висловленнях, нечленованих комунікатах тощо. І це так само треба враховувати при визначенні цілісної системи синтаксичних засобів в аспекті реалізації категорії комунікативної інтенції.

Текст виконує комунікативно-прагматичну функцію, яка детермінує його **інтенційний тип**, належність до числа одиниць, що класифікуються як опис, ствердження, характеристика, пошук інформації, проповідь, прохання, докір, розпорядження⁵. Речення, що входять у текст, можуть бути односпрямованими за своїми інтенційними характеристиками і виконувати ті самі комунікативні функції, що і текст загалом: інформативні тексти реалізують розповідні речення, питальні – питальні висловлення тощо. У контексті поетичного тексту Є. Маланюка подибуємо різноспрямовані за комунікативною настановою висловлення: розповідні та спонукальні, розповідні та питальні, розповідні та оптативні, втім різні за функцією – вони виражають одну глобальну авторську настанову. Подекуди інтенційна домінанта експлікується одним висловленням, інші реченнєві реалізації у текстовому полотні сприяють її адекватній експлікації. У тексті може і не бути речення, яке відповідало б певній інтенції, маємо на увазі імпліцитний характер репрезентації інтенційного простору мовної особистості, проте вона виявляється через пресупозитивні характеристики, увиразнюється синтаксисом, піддається відповідному рецептивному сприйняттю.

Інтенційну домінанту поетичного тексту Є. Маланюка, на нашу думку, становить **оптативна інтенція** – комунікативний намір, що перебуває у сфері ірреально-модальних значень і пов'язаний із бажаністю дії (процесу, стану), передає емоційно-вольове спрямування мовця до того, щоб щонебудь було виконано, стало реальним фактом. Здійснення висловленого могло б задовольнити потреби адресанта, однак вірогідність втілення ірреальної ситуації чітко не визначена. У поезії Є. Маланюка оптативність пов'язана з Україною, рідною хатою, стріхою, річкою, степом – своєрідними національно-самобутніми концептами, які виформовують інтенційну домінанту не тільки речення, а й тексту, напр.: *Сниться гомін дубів прадідівських та річка, Бідна хата та тепла долоня сестри... Тільки б рід-*

⁵ И. Сусов, *Уровни языковой системы и лингвистическая семантика*, в: *Синтаксическая семантика и прагматика*, Калинин 1982, с. 8.

ного поля зворушлива стрічка! Тільки б сіра солома прабатьківських стріх! (с. 52)⁶. Змодельовані структури, що вербалізують оптативні інтенції, наскрізь метафоричні, глибоко афористичні та інтелектуальні.

Незважаючи на те, що Є.Маланюк був змушений жити і працювати за кордоном, в епіцентрі його поезії завжди і всюди була Україна, яку поет називав Елладою, Земною Мадонною і ніколи не сумнівався в тому, що повернеться на її простори. Як слушно підмітив Л.Куценко, рідний край протягом десятиліть був єдиним адресатом та героєм поезій Маланюка, які й народжувалися з потреби митця спілкуватися з Батьківщиною і витворилися у сповнений болю і відчаю, гніву і любові монолог⁷, як-от: *Знаю – медом сонця, ой Ладо, В твоїм древнім тілі – весна. О, моя степова Елладо, Ти й тепер антично-ясна. А між нами простір – гуратаном. Хоч вдихнуть, хоч узрїть тебе де б...* (с. 72). Ліричний герой Маланюкової поезії бажав би вмерти, аби повернутись під рідну стріху: *О, як прозоро й сяйвно вмер би...*(с. 236). Іntenційна домінанта не завжди асоціюється з експліцитними мовними засобами. На імпліцитному рівні її реалізують підтекст, пресупозиція, метафоричні висловлення, асиметричні за своєю комунікативною настановою. Напр.: *Сиріє стріха під дощами, Вже й хата стала нетривка. І мати, сидючи на призьбі, Вже не вичікують мене* (с. 51). У наведеному уривку немає бажальних речень у їх термінологічному вимірі, однак оптативна інтенція присутня, воно виформовується текстом, виявляється інтонаційно-змістовим компонентом, виводиться реципієнтом із контексту.

Оптативні висловлення – найбільш релевантний засіб, що передає волевиявлення суб'єкта текстової комунікації, його прагнення виконати потенційно бажану дію. Синтаксичні моделі „тільки б + іменник...”, „тільки б + інфінітив...”, „хоч + інфінітив + б ...”, „хоч би + іменник...” та ін. виступають експліцитними конструкціями для вираження оптативності. *Тільки б глянули сині очі, Доторкнулась смаглява рука* (с. 179). *Хоч би вже буря, вир, абоцо, – Цієї тиші не знести!* (с. 73). У багатьох творах Є. Маланюка Україна не тільки степова Еллада, а й відьма-сотниківна, мати яничар, покритка Катерина, повія ханів і царів, бранка степова, порівн.: *Тебе спіймать, схопить Тебе б! Тебе б конем татарським гнати, Поки аркан не заспіва! Бо ти ж коханка, а не мати, Зрадлива бранко степова!* (с. 57). В таких, здавалося б, негативно-оцінних висловлюваннях, у яких оптативність межує з імперативними інтенціями, відчуваємо „потужне сплетіння любові й ненависті”: *Лежиши, розпуста, на розпутті, Не знати – мертва чи жива. Де ж ті байки про пуга куті Та інші жалісні слова? Хто твалтував тебе? Безсила, Безвладна, п'яна і німа, Неплодну*

⁶ Тут і далі цитуємо за виданням: Євген Маланюк, *Земна Мадонна: Вибране*, Братислава 1991, 450 с., вказуючи у дужках сторінку цитати.

⁷ Л. Куценко, *Співець степової Еллади*, в: *Дзвін* 1991, № 7, с. 141.

плоть, убоге тіло давала кожному сама (с. 104). Однак любов до України настільки глибока, що всі авторові помисли, задуми і мрії спрямовано туди, *Де синім медом лється літо, Бринить бджолиний спів... І джміль, густої спеки повен, загруз у чебрецях...* (с. 267).

Інші мовленнєві інтенції увиразнюють оптативну настанову, підкреслюють її. Так, Є. Маланюк – „поет абстрактів і контрастів”, а це створює відповідне (інтелектуально-контрастне) текстове середовище. Антифразисні висловлення, інтенції протиставлення – релевантні ознаки Маланюкової поезії, напр.: *Ми далекі, чужі і окремі, і про різне обидва горим: Ви – в нарцис, я ж закоханий в кремінь, Вам – Еллада, мені – тільки Рим* (с. 210). Античні оніми виступають ключовими знаками для конденсованого вислову думки, асоціативного мислення: Еллада – гармонія та мистецтво, Рим – войовничість та імперія. Іntenція протиставлення підсилюється антитезою, побудованій на контекстуальних антонімах, відображає мовну картину світу в чітких опозиціях, у навмисно створених контрастах: *Збагнеш оце, чим серце билось, Яких цей зір нагледів мет, Чому стилетом був мій стилос І стилосом бував стилет* (с. 65). Як стверджують дослідники творчості Є. Маланюка, стилет і стилос в поезії Маланюка у вічних зустрічах: стилет – це символ одвічної борні, стилос – світ мистецтва у його витонченій гармонії, музика тонів і півтонів, людських чуттів, це магія краси і добра⁸.

У межах глобальної оптативної інтенції можуть розвиватися й інші комунікативні наміри мовця. Так, інформативна інтенція, спрямована на передавання нової інформації, у поетичному тексті Є. Маланюка зазвичай має характер ретроспективи. У розповідних висловленнях, які її реалізують, предикат, як правило, виражений теперішнім (історичним) часом, що слугує засобом наближення реципієнта до минулих подій, пов'язаних з основним суб'єктом текстової комунікації, напр.: *Сонця співом дзвенять гострі коси, Сонця спів в стиглім золоті нив, І шумлять під косою покоси, І в'язальниця доноситься спів* (с. 54). Важливу роль в експлікації інформативного потенціалу поетичного тексту відіграють односкладні речення номінативного типу. Називний теми, що перебуває в ініціальной позиції, має виразний текстотвірний характер, оскільки постає зачином складного синтаксичного цілого й налаштований на передавання інформації не шляхом розгортання лінійної структури речення, а через самостійні реченнєві синтагми, призначення яких – розширити, конкретизувати, витлумачити те, що сконденсовано міститься у вичленованому сегменті. Напр.: *...Березіль. Хмари мчаться отарою турів. Яре сонце і мокрий норд-вест...* (с. 213). *І ось весна. І скільки ж то солодких мук у ній!* (с. 227).

⁸ Т. Салига, *Залізних імператор строф...*, w: Маланюк Є. *Поезії*, Львів 1992, с. 5–6.

Запитальні інтенції у структурі вірша створюють емоційно насажене текстове тло, спонукають читача активно думати, співпереживати з поетом: *Нащо мені телефоти, версалі, експреси? Нащо грім Арентин? Чудеса Ніягар? – Сниться синя Синюха і верби над плесом, Вольний вітер Херсонщини, вітер-дудар* (с. 52). Небажання автора відповісти на запитання, поставлене ним самим, перетворює питальні речення у риторичні питання – своєрідний засіб для вираження авторського настрою чи стану. *Пропливають незнані трамваї, Гомонить незнайома юрба. Чом же в серці немудрим співає Недоречна херсонська журба?* (с. 238). Злиття в одному висловленні повідомлення та питання – один із засобів реалізації експресивності та семантичної конденсації, який сприяє інформативній насиченості та діалогічності поетичного тексту. Пресупозитивні чинники текстової комунікації (знання реципієнта про життєвий шлях Є. Маланюка, його нелегкі „півстолітні митарства чужими світами” – Польщею, Чехією, Німеччиною, Америкою) сприяють адекватному розумінню авторського задуму: показати свою любов до України, яку, на думку Т. Салиги, поетові довелося пронести крутими виражами емігрантських доріг. І не тільки пронести. А витворити художній духовний світ, який став храмом високих ідеалів для інших⁹: *А я на полум’ї розлуки Назавше спалюю роки, І спиться степ Твій, сніться луки І на узгір’ях – вітряки. Там свист херсонського простору! Там вітер з кришталевих хвиль! А тут: в вікні опустиш стору – І п’єш самотній, смертний біль* (с. 50).

Спонукальні інтенції відображають різні ступені волевиявлення суб’єкта текстової комунікації: від наказу, вимоги до вибачення, як-от: *Немов розлука аж до скону, Гірке весни чуже вино – Минай за шибкою вагону, Барвиста й буйна чужино!* (с. 143). *Прости, що я не син, не син Тобі ще, Бо й Ти – не мати, бранко степова!* (с. 59). Висловлення спонуки вирізняються експресивно насаженою адресатністю: *Мій вітре простору, заграй же Про молодість і даль! Повій, Повій на чорну Україну, Де вод і зор давно чортма, Де кожен рік, де кожна днину Бездонна поглина тюрма* (с. 183). Домінантну інтенцію спонукання експлікують, як бачимо, конструкції, предикат яких виражений наказовим способом дієслова, а також односкладні речення номінативного типу, як-от: *Не хліб і мед слов’янства: Криця! Кріс! Не лагода Еллади й миломовність: Міцним металом налята безмовність, Короткий меч і смертоносний спис* (с. 84). У наведеному контексті імпліцитно представлена інтенція наказу, синтаксично зреалізована номінативними структурами *Криця! Кріс!* із виразною окличною інтонацією, з емоційно-оцінними конотаціями непоступливості, твердості в рішеннях, затятості.

⁹ Т. Салига, *Залізних імператор строф...*, w: Маланюк Є. *Поезії*, Львів 1992, с. 2.

Поезія Є. Маланюка має розлогий естетично-інтелектуальний та культурологічний потенціал. Сентенційні висловлення створюють особливу ауру, що відображає комунікативно-прагматичні настанови автора, його досвід, знання, напр.: *І все ж таки: в началі було – Слово! І все ж таки начальний дух – Любов!* (с. 152). *Сама доба – глухий Бетховен, Сама доба – сліпий Гомер* (с. 190). Естетично-виразові мовні засоби спрямовані до сфери інтелекту, розуму, спонукають замислитися, зробити певні висновки: *Але серце падає в прірву, Але розум пожаром гуде, І як в чорну, зяючу вирву – Рік за роком безслідно йде* (с. 249).

Отже, поетичний текст виступає індивідуальним мовленнєвим актом, всуціль детермінованим авторською інтенцією. Діапазон комунікативних намірів мовця доволі розлогий (інформативні, питальні, спонукальні та ін.), проте у контексті поезії Євгена Маланюка можна визначити домінуючі інтенції, які виступають інтегровальними чинниками художнього тексту загалом. Такою інтенційною домінуючою у просторі вишуканого Маланюкового слова виступає оптативна настанова, яка пронизує всю творчість поета (часто вживана, повторювана), тісно пов'язана з Україною (чітко спроектована векторність), виступає своєрідним ключем для розуміння художнього світу письменника. Іntenційна домінуюча, репрезентована оптативними висловленнями, керує та організовує навколо себе інші комунікативні типи речень, які в контексті цілісного текстового тла виявляють та підсилюють смисловий центр глобальної авторської настанови.

ЛІТЕРАТУРА

- Дридзе Т.М., 1981. *Соціально-психологічні аспекти породження і інтерпретації текстів в діяльності речевого об'єкта* // *Аспекти изучения текста*: сб. Науч. тр. – М.: УДН, С. 129–136.
- Куценко Л., 1991. *Співець степової Еллади* // Дзвін. № 7, С. 138–141.
- Маланюк Є., 1991. *Земна Мадонна: Вибране* [Передне слово про поета, спогади, літературно-критичні праці про поета, примітки, бібліографія та упорядкування Миколи Неврлого]. – Братислава: Словац. пед. вид-во у Братиславі, відділ української літератури у Пряшеві. Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 450 с.
- Моклиця А.В., 2006. *Мовні домінуючі художніх стилів польського модернізму*: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.03 – слов'янські мови. – Київ, 19 с.
- Москальская О.И., 1981. *Грамматика текста*. – М.: Высшая школа, 184 с.
- Салига Т., 1992. *Залізний імператор строф...* // Маланюк Є. Поезії (Упорядк. та передмова Т. Салиги, примітки М.Старовойта). – Львів: УПІ ім.Івана Федорова; „Фенікс Лтд”, С. 3–30.
- Сусов И.П., 1982. *Уровни языковой системы и лингвистическая семантика* // *Синтаксическая семантика и прагматика*. – Калинин: Калининский государственный университет, С. 7–15.

Якобсон Р., 1976. *Доминанта* // Хрестоматія по теоретическому літературоведенію [Изд. подготов. ред. И.Чернов]. – Тарту, Вып 1. – С. 56–64.

„BE IT ONLY A STRIP OF THE NATIVE FIELD THAT STIRS THE SOUL”.
INTENTION DOMINANT OF YEVHEN MALANIUK’S POETRY

Summary. Communicative intention is an important text formant and determines the author’s pragmatic intentions in the most relevant syntactic constructions and genre-text complexes (poetic or prose). Interpreting a text as a communicative-pragmatic unit helps to study its intention basis in connection with presupositional factors of text communication. The article presents an attempt to analyse the intention dominant as a meaning component logically actualized through syntactic units in the text’s lingual continuum. In the framework of Yevhen Malaniuk’s poetry, communicative intentions typology, which represents the author’s world multi-vector perception and interpretation, is defined, reasonably optative intention as dominant among other intentions of the addressant (informative, interrogative, imperative et al.) is established, the syntactic resource of its realization is outlined.

Key words: text, author, Yevhen Malaniuk, communicative intention, intention dominant, sentence/utterance